

NORDISKA MUSEETS ARKIV FÖR SVENSK FOLKLIVS- FORSKNING.

Ett utkast av

LAURA STRIDSBERG.

»Kom ihog, att vid alla uppteckningar iakttaga *den yttersta trohet*» skriver Artur Hazelius för fyrtio år sedan till P. Wistrand. Livliga önskingar om dokumentariskt tillvaratagande av folklivets skiftande företeelser — »äfven hvad angår redogörelser för seder och bruk vid olika tillfällen vore jag angelägen att få upplysningar» — återfinnas i otaliga variationer i skrivelser om föremål av alla slag från allmogens dagliga gärning. Känner man något till Hazelii samlaretemperament, anar man i dylika tillrop en plan och en förhoppning om ett väldigt skriftligt material, belysande icke allenast det lättare tillgängliga som också mera förbisedda yttre dagliga och årliga livsförloppet, utan även den inre åskådningen och livsuppfattningen — folkets själshistoria.

Själv är Hazelius ett föredöme i allsidighet vid insamlandet av uppgifter och utsagor, och hans resedagböcker te sig som en miniatyrmodell till det arkiv, som sålunda på sätt och vis grundades samtidigt med museets föremålssamling.

I resedagboken Dalarna sommaren 1872, »då Nordiska Museet föddes», finnas t. ex. rikligt med upptecknade texter till folkvisor och ringlekar samt beskrivningar på de senares utförande. Från Leksand antecknas: »vid den kullriga klumpstenen på en höjd i Jungfruhemmets hage hade Joh. Johansson ofta sett ett ljus». Anteckningsboken från 1873 års resa till Häverö och Helsingland rymmer även karakteristiska rader. Förvärvet av en bystav åtföljes av

upplysningen: »gå med stafven', hette det, den som bar kallades 'stafkarlen'. Han skulle gå omkr. byn för att hålla ordning om söndagsförmiddagarna. Denna skyldighet gick 'för hvar' i byn». Som avslutning på uppräknningen av de många rätterna vid ett gravöl anmärkes: »till köträtterna bjudes ej potatis (för simpelt)». Om en skaka (linbråka) heter det: »drängarna gjorde skakor åt flickorna och fingo i stället en krage för hvar skaka (liks. en nattkappa för ett klappträ)». Angående ett vitt förkläde från Enånger antecknas helt målande: »för ungmor dagen efter bröllopet, då de nygifva gingo omkr. och bjödo sina gäster kaffe på sängen; bruden, före med 2 par kaffekoppar, brudgummen efter med kaffepannan, skorpborg och vanl. äfven bränvinsflaska». Från samma ort stammar även anteckningen om ett för Hazelius själv symboliskt ord: »*rumhufvad* — med godt hufvud, som har godt rum där». En mössstock från Mo åtföljes av givarinnans upplysning att »på den har jag väl gjort 1000 mössor, flera hundra hvar enda år». Under Skåneresan 1879 inköpes för 1 kr. en pläjel, med vilket redskap »en man kan tröska ända till 200 tunnor säd på en vinter».

I brevjournalen för åren 1872—73 antecknas om avgående brev »med förnyade uppman. om bohag, gamla saker öfver hufvud samt visor». Likaså införs ankommande skrivelser »med inneliggande folkvisor och sägner». 1873 års gåvoförteckning upptager bl. a. »bref med lyckönsk. t. gifvarens hustru ss. fästepiga». 1876 skänkes »Ant. om folkseder i Halland i slutet af 1700-talet», »Om förlofning och bröllop hos allmogen i Bjuråker, Helsingland, för omkr. 30 år sedan», kryckebref och påskbref.

Nordiska Museets Arkiv för svensk folklivsforskning inträdde år 1905 i ett nytt och betydelsefullt skede. Förefintliga anteckningar och manuskript, dittills förvarade i alfabetisk följd efter respektive upptecknare och inrymda på ett fåtal arkivhyllor, blevo vid nämnda tidpunkt föremål för vittgående excipering och fördelades under Bernhard Salins styresmanskap enligt ett av Edvard Hammarstedt utarbetat allmänfattligt system, så vitt möjligt fristående från rent vetenskapliga teorier.

¹ Se Meddelanden från Nord. M. 1887, Sthlm 1889, s. 29 ff.

Öppnar man av allmänintresse ett av de arkivskåp, som innesluta excerptsamlingen rörande Forntro och folksed, mötes ögat sålunda av rakt på sak gående underrubriker, motsvarade av faskiklarnas etiketter. Man fastnar till äventyrs för t. ex. *mjolk och mjölkning*. Ett registerutdrag på skåpdörrens insida utvisar huvudrubriken *Husdjursskötsel*, som i sin tur — jämte *Naturuppfattning*, *Familjeförhållanden*, *Jordbruk*, *Jakt*, *Fiske*, *Andra näringar*, *Husliga sysslor* o. s. v. — lyder under huvudgrupp **V Forntro och folksed** och alltså avse dessa begrepp för så vitt dessa nämligen falla inom denna kategori (således icke rent praktisk teknik, vilka excerpt sökas på huvudgrupp IV, jfr s. 93).

Vid arkivbesök för specialstudium av en årshelg, t. ex. midsommar eller jul, återfinnas dessa likaledes i huvudgrupp V, under *Kalenderåret*, i kalendarisk följd. Midsommar har ett tiotal underrubriker: *midsommar-dagg*, *-eld*, *-källor*, *-spådom*, *-vaka*, *majstänger* o. s. v. Jul representeras f. n. av tjugu faskiklar med bl. a. underrubrikerna *jul-bröd*, *-dryck*, *-bock*, *-brasa*, *-halm*, *-ljus*, *-träd*, *julkost åt kreatur*, *stjärnsång* och *staffansritt*. En betydande del av detta material utgör resultat av Hammarstedts till julen 1905 tryckta och utsända frågoförteckning.

Rör sig intresset om t. ex. ett redskaps förfäder, det rent praktiska utöandet av en näring eller en sysslas utförande, har man däremot att vända sig till huvudgrupp **IV Näringar, slöjder och sysslor**, vars underavdelningar — *Näringar* (jordbruk, boskapskötsel, jakt, fiske o. s. v.), *Sysslor*, *Levnadssätt och hushåll* — hava ett trettiotal direkt orienterande rubriker.

Det ligger i sakens natur, att bildmaterialet inom vissa huvudgrupper, såsom **III Bebyggelse, boningssätt och inredning** samt **IV Näringar, slöjder och sysslor**, är mycket rikligt. Även flere andra grupper äro emellertid härvidlag väl försedda, och på det hela taget har bildmaterialets förkovran legat vederbörande om hjärtat.

Vad särskilt avdelning **III Bebyggelse, boningssätt och inredning** beträffar, har den under de senare åren genom amanuensen Sigurd Erixons arbete och ledning högst betydligt utvidgats. Från ett antal av omkring 9,000 bilder år 1914 närmar sig antalet nu

50,000, omfattande uppmättningsritningar, planer, fotografier och teckningar. Till dessa bilder och ritningar sluta sig beskrivningar på särskilda textblad. Denna samling förvaras särskild. Stora delar av avdelning **II Samfundsskick**, vartill material under senare år ävenledes insamlats parallellt med bebyggelseutredningarna, förvaras för närvarande tillsammans med nyssnämnda avdelning III.

Varje arkivfaskikel utgör en helhet av bild och ord. Därigenom vinnes möjligheten att ett bildmaterial, som eventuellt självt saknar uttömmande textupplysning, kan få sin förklaring genom en parallellföreteelse från annan ort.

Utanpå faskiklarna äro angivna de landskap, som i alfabetisk följd såsom en helhet var för sig, äro representerade inom ämnesgruppen. Den topografiska utbredningen av en företeelse är sålunda ganska lätt att överskåda, liksom det ej heller erbjuder någon svårighet att i lokalintresse utröna, vad ett enstaka landskap har att uppvisa av folklivshistoria. Önskar man härvidlag begränsa sitt forskningsarbete till fynd och rön intill en viss tidrymd eller inom ett mindre område, möjliggöres detta genom att respektive uppgifter, så långt ske kunnat — förutom registreringsnummer, landskapsbeteckning och meddelarens namn — äro försedda med fyndort, sagesmannens ålder och födelseort samt tiden för antecknandet.

Varje arkivblad, som utgör excerpt ur ett i museets ägo befintligt sammanfattande manuskript, är försett med anteckning härom, vilket gör det möjligt för forskaren att, om behovet så påkallar, taga del av eller jämföra med de i bokstavsföljd efter upptecknarne ordnade originalmanuskripten.

Huru te sig då möjligheterna för en forskare, som önskar att, utan ett alltför vidlyftigt bläddrande i de stundom rätt digra faskiklarna, gå till grunden med en enstaka företeelse, såsom t. ex. stålets användning i övertron, uppfattningen av eldens makt och betydelse, utbredningen av en plöjningsmetod eller de olika tillvägångssätten vid fiske?

Som komplement till det naturliga uppdelningssystemet, som, såsom nämnt, ej fordrar någon vetenskaplig utbildning för att tillgodogöras, är tills vidare för huvudgrupp V Forntro och folksed, påbörjad en lapp-

katalog över uppslags- eller stickord, vilken ordsamling — i den mån den parallellt med nyförvärvens inregistrering kan utföras och utsträckas även till de andra huvudgrupperna — är ägnad att inbespara bläddrandet, till förmån både för forskaren och arkivet. Röd understrykning å arkivbladet anger ett i lappkatalogen upptaget ord, som på kataloglappen ter sig t. ex. sålunda: *Eld se Valborgsmässa, Dala. 2050 etc.* Ett trettiotal lappar för samma ord hänvisa på liknande sätt till *påsk, midsommar, trefaldighet, kolning, tjärbränning, sådd o. s. v.*

Det har hittills ej varit möjligt att åstadkomma arbetsparallellitet mellan arkivets nyförvärv och katalogens ordförråd. Man har måst koncentrera sig på inordnandet av ankommande material. I sitt nuvarande ofullständiga skick kan katalogen dock ej fränkännas en rätt stor betydelse såsom impulsgivande faktor, i det att ett uppslagsord, utan att vara till hela sin fyndkrets antecknat, dock genom sin ämnesgrupp-kombination kan ge forskaren ett uppslag, som en skarp specialisering till äventyrs kunde undanskymma.

Ett rent vetenskapligt arbetssätt möjliggöres därigenom att t. ex. problemen *eldkult, källkult, trädkult* tillgodoses direkt från respektive faskiklar inom dels *Naturuppfattning: eld, vatten, träd och växter*, dels *Kalenderåret: påsk-, valborgsmässa-, jul-eldar; trefaldighetskällor, midsommarkällor, etc.; midsommar- och jul-stänger* samt inom *Familjehögtider: bröllops-stänger*. Kultbröd och brödets helgd t. ex. återfinnas under *Kalenderåret* samt i samband med *Hemliv* (måltiden) o. s. v.

Det är möjligt och ej osannolikt, att detta system icke ens till sina grundlinjer blir definitivt. Såsom arbetssystem har det emellertid visat sig mycket tillfredsställande såväl genom sin utvidgnings-möjlighet som genom sin enkla och lättfattliga uppställning. Samtidigt utgör det ett gott förarbete för ett rent vetenskapligt system, när materialet därför en gång kan anses tillräckligt och tiden mogen. Belysande för systemets vidsträckta, ej blott praktiska utan även teoretiskt vetenskapliga användbarhet är, att den huvudgrupp inom detsamma, vilken omfattar forntro och folksed, tillämpar på det hela taget alldeles samma system, som P. Sartori åtskilliga år senare

följer i sitt för den europeiska folksedforskningen så betydelsefulla arbete Sitte und Brauch.

Folklivsforskningsarkivets register upptager för närvarande tio huvudgrupper:

- I Folkets art och kynne.
- II Samfundsskick.
- III Bebyggelse, boningssätt och inredning.
- IV Näringar, slöjder och sysslor.
- V Forntro och folksed.
- VI Lekar, danser och spel.
- VII Folkmusik.
- VIII Folkdiktning.
- IX Språk och tal.

X Allmänna kulturhistoriska notiser.

Vilka öden går då ett arkivförvärv till mötes, sedan det av bibliotekarien vederbörligen införts och lagts till de närmaste månadernas 'inkommande' samt där provisoriskt förtecknats till meddelare och ämnesgrupp? Ett enkelt blad eller ett fåtal dylika registreras och utläggas omedelbart till resp. faskiklar. En större av meddelaren själv fördelad samling grupperas enligt arkivsystemet och lägges efter personnamn i alfabetisk följd i avvaktan på eventuell fördelning. (Några av de årligen återkommande leverantörerna hava egen hylla.) Det kan nämligen i enstaka fall visa sig oundvikligt att tills vidare bibehålla en insänd packe såsom en helhet, vilken i så fall erhåller ett eget med systemet parallellt register, varjämte hänvisningsblad i faskiklarna kunna påvisa befintligheten av skilda specialuppgifter inom en sådan sammanhängande helhet. Ett dylikt förfarande kan ifrågakomma med t. ex. en bygdebeskrivning, där materiel kultur och övertro så sammanfalla, att en fördelande excerpering ej under närmaste tiden kan medhinnas och ej är av behovet direkt påkallad.

Dylika utanför faskiklarna ordnade eller i avvaktan sig befindande arkivalier äro emellertid lätt tillgängliga för en forskare, som önskar taga del av allt förefintligt material. I en alfabetisk journal, där förvärven förtecknas till meddelare, landskap, innehåll och

ungefärligt omfång, kan sålunda det oregistrerade materialet över-skådas och utväljas.

En dubbelkatalog över arkivet i sin helhet är under arbete. Den ena delen utgörande personförteckning över uppptecknare, den andra med landskapsnamnet såsom uppslagsord.

Vid inordnandet i faskiklarna möta naturligtvis en hel del svårigheter, då en uppgift kanske kan med ungefär lika stort berättigande tillhöra mer än en ämnesgrupp. Under sådana förhållanden inläggas hänvisningsblad på de håll, som synas böra komma i andra rummet. Uppgiften att björnen går ur idet på Tiburtii dag lägges sålunda på *Kalenderåret*, medan i faskikeln *Däggdjur*, konvolut *björn* inlägges hänvisningen: björn se även Tiburtii dag.

Från huvudgrupp **VIII Folkdiktning**, med rubrikerna *visor, ram-sor, sagor och sägner, gåtor, ordspråk* o. dyl., vilken i likhet med huvudgrupp **IX Språk och tal**, med hänsyn till andra därmed speciellt sysslande institutioner, bedrives mera såsom en biavdelning, överföres så mycket som möjligt till övriga angivna grupper. En julvisa eller midsommarsång ansluter sig sålunda till *Kalenderåret*, likasom sägner om julgröt till tomten, skattegrävning på midsommarnatten, färder till Blåkulla o. s. v. likaledes överföres till dettas respektive underavdelningar *jul, midsommar, påsk* o. s. v.

Litteraturhänvisningsblad inläggas tillsvidare endast tillfälligtvis. Arbetet härmed är emellertid avsett att, särskilt vad de större facktidskrifterna angår, systematiskt bedrivas.

Museet måste för att fullgöra sina vetenskapliga skyldigheter ej blott samla utställningsföremål utan ock upplysningar om dessa — så att säga text till de illustrationer, som samlingarna i museet och på Skansen erbjudas. Denna text återfinnes dels i museets bibliotek, dels i dess arkiv. Detta program har, såsom vi sett, stått fullt klart redan för museets grundläggare, och Nordiska Museet måste betrakta det såsom sin plikt att aldrig svika det-samma.